

phrase-complex, the morphological expression of the constant and variable components, and the position of the constant component. In quantitative filling of the phrase-complexes in the structure of semi-phraseologized sentences there are two-, three-, four-, and five-membered. In part, in a phraseologized sentence, the phrase-compound or phrase-particle-connective complex has a clearly defined position: the phraseologized integral unity takes the preposition in the sentence, and the conjunction begins with its second part. Phraseologized unity can combine three or four components.

According to the type of categorical value, non-segmented, actually-unbranched sentences are three types: 1) with the meaning of «assertion»; 2) with the meaning of «denial»; 3) with the meaning of «expression of will».

Phraseologized sentences with tautological components combine two semantic types: 1) with the categorical meaning of «assertion»; 2) with the categorical value «score», and semi-phraseologized sentences - four semantic types: 1) with the categorical meaning of «assertion»; 2) with the categorical meaning of «denial»; 3) with a categorical value «estimate»; 4) with the categorical value of «will».

Four semantic types of partially phraseologized sentences: 1) sentences with temporal relations, 2) sentences with generalized conditional relations, 3) sentences with explanatory relations, 4) sentences with affective relations.

Conclusion. Thus, the selection of the criteria of formal and semantic character made it possible to systematize the structural and semantic types of unphraseologized and phraseologized non-segmented sentences, which also filled the two-dimensional typology of these sentences in Ukrainian linguistics.

Keywords: structural component, categorical significance, semantic-syntactic relation, unphraseologized non-segmented sentence, phraseologized sentence with tautological components, semi-phraseologized and partially phraseologized sentence, structural typology, semantic typology

УДК 811.161.2'28

ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ З ПОСТФІКСОМ -СЯ В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Г. І. МАРТИНОВА, доктор філологічних наук, професор,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

E-mail: ganmart@meta.ua

ORCID ID: 0000-0002-8033-075X

Анотація. Важливим завданням українського мовознавства останніх десятиліть стало відродження національної специфіки української літературної мови, зокрема щодо обмеженого використання дієслів із -ся в пасивних конструкціях. З огляду на це, актуальність статті зумовлена відсутністю спеціальних праць, присвячених докладному аналізу функціонування дієслівних форм із постфіксом -ся в середньонаддніпрянському діалекті, що став основою формування нової української літературної мови. Підґрунтям статті є зв'язні тексти, записані в різних групах досліджуваних говірок. Такий підхід уможливив удокладнення характеристики дієслівних форм із постфіксом -ся у зв'язному діалектному мовленні, виявлення найтонших відтінків значень. У статті розглянуто функціонування дієслівних форм із постфіксом -ся в усьому середньонаддніпрянському ареалі, з'ясовано значення, якого надає ця морфема дієсловам-присудкам, вказано на характерні ознаки граматичної системи досліджуваного діалекту: перевагу дієслів активного та зворотно-середнього стану, набуття дієсловами із -ся у двокомпонентних

пасивних конструкціях активного значення та нетиповість пасивних тричленних конструкцій народній мові. Помічено деяку зумовленість появи в текстах трикомпонентних пасивних конструкцій рівнем освіти та професією діалектоносіїв.

Ключові слова: дієслово, постфікс -ся, активна конструкція, пасивна конструкція, пасивний дієприкметник, предикативні форми на -но, -то, середньонаддніпрянський діалект

Актуальність. В останні десятиліття відчутна активізація досліджень, спрямованих на відродження національної специфіки української літературної мови на різних її структурних рівнях, зокрема і в граматиці. В академічних працях, окремих наукових студіях кінця XX – початку XXI ст. загострено увагу на нетиповості та штучності для української мови трикомпонентних та двокомпонентних пасивних конструкцій, утворених дієсловами недоконаного виду пасивного стану із постфіксом -ся, іменниками в орудному відмінку на позначення суб'єкта дії (цей компонент можуть опускати) та іменниками в називному відмінку, що називають її об'єкт. Дослідники акцентують на потребі природно будувати речення, де суб'єкт є підметом, дія якого, описана присудком, спрямована на об'єкт, що є додатком. Як зазначає С. В. Харченко, ця «тенденція є відновленням випрацьованих нормативних засад уживання активних / пасивних конструкцій в українській літературній мові першої третини XX ст., повернення синтаксисові його іманентних, національно маркованих рис» [1, с. 244], зокрема щодо обмеженого використання дієслів із -ся в пасивних конструкціях.

Дослідники 20–30-х років XIX ст., зокрема О. Курило, наголошували, що в народній мові перевагу надано активним конструкціям над пасивними, а тому українська інтелігенція «повинна вчитися від народу висловлювати його думками, його психологією мови наукові правди» [2, с. 8]. Однак для підкріплення вищезазначеної тези в українському мовознавстві не було жодної спеціальної праці, що ґрунтувалася б на конкретному діалектному матеріалі, що й становить **актуальність** пропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення функціонування дієслівних форм у діалектах української мови, зокрема й середньонаддніпрянському, має тривалу історію, проте воно здебільшого спрямоване на представлення дієслівних форм, особливостей їхньої словозміни та поширення (праці М. Максимовича, К. Михальчука, О. Дорошкевича, П. Гнедича, М. Йогансена, Б. Ткаченка, П. Бузука, В. Ващенко, П. Лисенка, А. Могили), що слугувало основою для класифікації говорів і окремих груп говірок [докладніше див. 3, с. 236–237]. У посібниках для вищої школи з української діалектології також вказано на функціонування в діалектах інфінітива та окремих дієвідмінюваних форм та зауважено про вживання постфікса -ся з дієсловами разом чи окремо. Лише на початку XIX ст. дослідження граматики дієслова в оперті на діалектні тексти уможливило М. С. Делюсто висновкувати про вираження зворотності в одній зі степових говірок за допомогою постфікса -с'а (с'), про наявність зворотних дієслів у семантичній позиції незворотності (*боуліїеѣмос'а* 'хворіємо') та перевагу активних конструкцій над пасивними і вираження пасивності перехідними дієсловами з постфіксом -ся, пасивними дієприкметниками та безособовими формами на -но, -то [4, с. 9]. З огляду на це комплексне дослідження дієслівних форм із постфіксом -ся на широкому говірковому матеріалі залишається актуальним завданням українського мовознавства. Особливе значення має докладний аналіз функціонування цих одиниць у середньонаддніпрянському діалекті, оскільки саме він став основою формування нової української літературної мови, з'ясування значень дієслів із постфіксом -ся та визначення характерних ознак граматичної системи досліджуваних говірок щодо специфіки реалізації активних і пасивних конструкцій у зв'язних діалектних текстах, що й становить **мету статті**.

Матеріали і методи дослідження. Підґрунтям дослідження стали діалектні тексти, записані в середньонаддніпрянських говірках упродовж 1993–2001 рр. і

представлені у вигляді електронної фонотеки на компакт-дисках (ГПК; ГЗП; ГЧ). Текстоцентричний підхід уможливорює докладний аналіз функціонування дієслівних форм із постфіксом -ся у зв'язному діалектному мовленні, виявлення найтонших відтінків значень. Задля об'єктивності висновків матеріал взято з шести говірок (по 10 сторінок тексту), що належать до різних зон досліджуваного континууму, та наведено кількісні підрахунки.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз діалектних текстів показує, що дієслово становить центр морфологічної системи досліджуваного говору, зокрема у зв'язному тексті, де в середньому понад 4 тисячі слів, налічуємо близько 700 дієслівних форм, серед яких найбільше дієвідмінюваних, трапляються відмінювані, переважно дієприкметники пасивного стану, та з незмінюваних – інфінітив і зрідка дієприслівник, форми на -но, -то.

У сучасному українському мовознавстві категорію стану дієслова, що виражає відношення дії до суб'єкта і об'єкта, кваліфікують як морфолого-словотвірнo-синтаксичну [5, с. 445]. Вона «є основою формування і семантико-синтаксичного розмежування активних і пасивних конструкцій» [6, с. 416] та тісно пов'язана з категорією перехідності/неперехідності: «усі перехідні дієслова можуть виражати значення активної дії, неперехідні не виражають ніколи. Дієслова перехідні й неперехідні, утворені від перехідних за допомогою постфікса -ся, виражають подвійні суб'єктно-об'єктні відношення, а неперехідні, що не співвідносяться з перехідними (наприклад: *іти, рости, цвісти*) виражають односторонні суб'єктні відношення», з огляду на що М. Я. Плющ виокремлює дієслова активного, пасивного, середньо-зворотного та нульового станів [7, с. 230].

У діалектних текстах із сучасних середньонаддніпрянських говірок переважають дієслова без -ся, серед них більшість мають активний стан, коли дія від суб'єкта спрямована на об'єкт, виражений субстантивом у знах. в. без прийменника, та нульовий, репрезентуючи односторонні суб'єктні відношення. Так, на 1 сторінці діалектного тексту із говірки с. Шандра Миронівського р-ну Київської обл. засвідчено 78 дієслів, 71 з них вжито без постфікса -ся (40 функціонують в активних конструкціях, 31 дієслово позначає дію безвідносно до об'єкта) та 5 із -ся мають нульовий стан, 1 пасивний дієприкметник, 1 безособова форма на -но. Відзначимо, що серед дієслів, що мають активне значення, лише 7 вжито в трикомпонентних конструкціях: **б'жолі бат'ко дѣр'жав**; **б'іл'ш ѡак сто вулик'ів в'ін дог'ладав**; **во'на їтоже с'їдала та п'р'ала вал**; **заб'рав бат'ко всеї рема'н'ент**; **бур'аки в'ін їсилно їарні по'с'ївав**, **там ї ин'дики ѡа з'найу в нас бу'л'у / ку'рі**. Більшість дієслів (33) функціонують у двокомпонентних конструкціях з опущеними членами речення, зокрема:

• підметом (вже **л'во**за **г'арного** **сп'равили**; хай у**же** о**л**це **сп'равим** **л'упр'аж** ко**л**нев'ї; **й**о**л**му **да**ли **бизп**латно і **плуг** / і **б**орони / **й** ку**л'т'и**ватор; н'ї**й**а**к**их **г'роше**ї **ни** **б'ра**ли; **в**се **ск**лав на в'ї**з** / і **ба**то**г**а **да**же **по**ло**ж**ив / і **ту**да **й**о**г**о **одп'рав**ив; **с'та**ли **ор**ган'ї**зо**вуват' **ар**т'ел'ї; о**д**ин **к**р**уп**ний **зро**б**и**ли **ко**л**г**осп; **ро**зо**р**али **ті** **ме**ж'ї; **по**л'а **зро**б**и**ли **ло**б**ш**ч'ї);

• додатком (про нього йдеться в попередньому реченні): *йа їтоже диржала* (бджоли); *то йа бїратовї 'д:а'ла тїрохи* (вуликів) / *а тїрохи прода'ла*; *а то'д'ї ж уїже поїа'вилос'а крамїне* / *у мага'з'їн **при'воз'ам'*** (крамне) / *та ка'жу* / *їмату* / *та наби'р'їм' ми'н'ї* (крамного);

- підметом і додатком (і с'кирта |тійі |паш'і / шо дл'а ско|тини / бо й ко|н'аці' / й ко|ров'і т|реба шос' дат' / то **заготов'л'али** (пашу); а то|д'і вже ж в од|но зо|г'нали / о|дин к'рупний зро|били ко|л'госп);

- присудком (*ту́ди зда́вали всі́ | кон'і́ / а коро́ви* (здавали) на | обшчу́ х|верму; то во́на | то́же с'і́дала та | пр'ала вал / а ми (пряли) пр'ажу).

Серед засвідчених 5 дієслів із постфіксом -ся 4 мають нульовий стан: 3 набули нового значення (*вко¹силас'а* «підкралася (про хворобу)», *п'і¹д¹кошува²ц'а* «втрачатися (про здоров'я)», *ли¹шилис'а* «втрапили»): *йа¹кас' та¹ка холроба вко¹сил'ас'а*; у¹же

с'тало здо́ров'я **п'ідкошувац'а**; **шо лишилис'а** вс'о́го; 1 дієслово без -ся не вживане (*пойа'вилос'*), та одне зворотно-середнього стану (*нача'лос'*), оскільки виражає властивість суб'єкта поза його зв'язком з об'єктом: *а тоді таке вже нача'л'ос'*. Пасивне значення реалізує лише пасивний дієприкметник у трикомпонентній конструкції: *шо **вк'ри́те** все **поле** було **пи'ри'юм*** і співвідносна з ним предикативна форма на -но: **на'писано** в га'зет'і (ГПК, с. 147–157). Як бачимо, в проаналізованому фрагменті діалектної мови середньонаддніпрянців не виявлено жодної пасивної форми із -ся до перехідних дієслів недоконаного виду, що підтверджує думку про те, «що в синтаксичній системі української мови названі пасивні конструкції, на противагу іншим слов'янським мовам, опинилися на крайній периферії» [5, с. 445], і водночас спонукає до більш докладного аналізу функціонування дієслів із -ся в діалектній мові.

За результатами суцільної вибірки із діалектних текстів кількох говірок Південної Київщини, Черкащини та Західної Полтавщини дієслова із -ся становлять незначну частину дієвідмінюваних форм (див. табл. 1).

Таблиця 1

Дієслівні форми із постфіксом -ся в середньонаддніпрянських говірках

Говірки	Усього дієслівних форм / серед них із -ся	Дієслівні форми із постфіксом -ся, що мають		Дієслівні форми із -ся, що	
		зворот не значення	пасивне значення	без -ся не вживані	набули іншого значення
Хц	660/49	18	22	5	4
Ш	774/98	51	19	12	16
Гл	544/57	18	19	10	10
Пщ	799/52	23	10	4	15
Ст	556/47	16	16	8	7
СП	553/43	22	4	9	8

У таблиці представлено співвідношення дієслівних форм із -ся, що надає їм зворотної чи пасивної дії або виражає односторонні суб'єктні відношення. Результати таблиці засвідчують або переважання в говірках активних конструкцій зі зворотним значенням (Ш, Пщ, СП), або однакову кількість дієслів із зворотним і пасивним значенням (Ст), чи незначне переважання останніх (Хц, Гл). Показово, що в п'яти говірках пасивні конструкції неповні, двокомпонентні з відсутнім орудним суб'єктом, що «нівелює значення пасивності дії, і дієслово набуває значення зворотно-середнього стану» [7, с. 230]. Меншу кількість у досліджуваних говірках становлять дієслова нульового стану, виражаючи суб'єктні відношення. Задля увиразнення представленої інформації пропонуємо докладний аналіз дієслівних форм із -ся, засвідчених у зв'язному тексті з говірки с. Шандра Миронівського р-ну Київської обл. (інформант 1912 року народження, без освіти, працювала на різних роботах. У ньому в середньому налічуємо 770 дієслівних форм, серед них 98 дієвідмінюваних із -ся, 11 пасивних дієприкметників і 2 предикативні форми на -но. -то.

Більшість дієслів із -ся (51) має зворотне значення, по-різному характеризуючи відношення між суб'єктом і об'єктом і виражаючи різні відтінки зворотно-середнього стану:

1) дію, виконувана суб'єктом і спрямовану на нього (23 дієслова): *йа ту'ди вс'кочу та **л'тими** дос'ками **зак'рийус'**; шо зв'іс'тат' / шо дес' **пе"ре"хо'вайс'а** / і де **л'т'іки** не" **хо'валас'** йа; бат'ко **божиц'а** / **х'ристиц'а**; волот'ки вже ота'ко **по'хил'ац'а**; йа'койіс' про'фес'ії **нав'чиц'а**; во'ни заче"пили / **гри'буц'а** / **загр'ібайуц'а** до поло'вини; в'ін був у ге"н'і'рала / го'товив йо'му **й'істи** і ... так **нав'чивс'а**; са'ма **вб'ірайус'а**; бо в **нейі** ни'ма в шо **в'зуц'а**; і в'ін на д'ругий ден' **п'ішов** в ста'вок*

ку'пац':а і вто'пивс'а; на бур'яні' пасл'ис'а їд'ити / їд'ут' у їасл'а і па'суц':а на бур'яні' поп'ід'тином та ін.;

2) дію, яку суб'єкт виконує для себе (3 дієслова): то в'ін тод'ї оже'нивс'а; ну приго'товл'ал'ис' їарно; приго'товиц':а / ка'н'ешно приго'товл'али;

3) взаємозворотну дію, яку виконує дві особи чи кілька (5 дієслів): їа з ко'нем хо'дила скр'із' / з су'с'їдом спр'а'галис'а (2 р.); в'ін позна'комивс'а з тим їевре'єм; і во'ни їнейі поздо'ровкал'ис' т'рошки; вс'ї мо'л'ил'ис'а;

4) дію, що називає типові ознаки зосереджені в дії самого суб'єкта (15 дієслів): паш'н'а ли'жала / н'їколи ни їпорт'илас'а; тод'ї у'же вс'о / вс'о прикра'тилос'а; а тод'ї та'ке вже нача'л'ос'; і кам'ін'ц'ї там зр'ї'ють' / нака'л'айуц':а во'ни в т'їх їпечах; шар каву'нів / шар п'їску / і во'ни та'к'ї / збир'ї'гайуц':а їлуч'е; тод'ї по'чинайе' б'їлиц':а во'но на їсон'ц'ї; а їсаме ж кон'чайуц':а (про канікули); одир'вевц':а той моту'зок; їак'раз їпеч'рид о'ц'ї'ю / що це вже та'ке поча'лос' тощо;

5) дію, що позначає різні пасивні сприйняття суб'єкта (3 дієслова): ой / ни їхочиц':а вже їдал'ї н'їчого ї ка'зат'; а во'ни ж до їчого в'кусні / що їїж і їхочиц':а; а тут хо'т'їлос'а ж їо'го за'р'їзат'.

Дієвідмінювані форми із -ся (19), засвідчені у двокомпонентних пасивних конструкціях, мають швидше активне, ніж пасивне значення, оскільки дія представлена, як властива суб'єктові (шо тод'ї ро'билос'; роз'били їбанку над тим їмедом / шо прода'вавс'а в мага'з'їн'ї; їак'їс' та'к'ї поза'водил'ис' бур'я'ни; їбодн'а спиц'ї'ал'на нази'валас'а дл'а їсала; це все ро'билос'а в д'ї'ж'ках; копан'ки з'валис'а; то бу'ло та'ке ж'лукто нази'валос'а дири'в'ї'ане; ци'бер так з'вавс'а; ка'духи з'валис'а; їак во'ни з'вуц':а; по'лотна ц'ї шо пр'алис'а та т'кали; с'печ'ї'їа кла'дец':а; ну с'печ'ї'її у'с'ак'ї ка'н'ешно ж кла'дуц':а; бо в нас во'но ро'билос'а; заси'пайе'ц':а верх / все'ї / все'ї верх заси'пайиц':а п'їском). Зрідка таку семантику дієслів із -ся спостерігаємо у двокомпонентних конструкціях із опущеним підметом: во'но тод'ї та'ке їжовте / їак в'їск / їак ївипи'ре'ц':а; і зали'вайиц':а у'же ж ро'с'олом; бо за'ран'ї пр'авиц':а / в їцеркв'ї. О. Курило відзначала, що «взагалі українські дієслова на -ся здебільшого активного, а не пасивного значіння. ... За одну ніч вибудувався (сам, а не хтось його вибудував) такий дім; ї хлїб у печі випікається (сам випікається, а не його випікають)» [2, с. 55].

Пасивне значення в досліджуваній говірці мають переважно дво- чи трикомпонентні конструкції, складниками яких є пасивні дієприкметники (11): шо вк'рите все їполе бу'ло пи'ри'їом; а чо'лок за'битий їтоже; во'ни ж за'бит'ї бу'ли тим чо'пком гет'; пр'амо їначе їт'їки шо по'солин'ї; це об'їзат'ел'но їтреба / щоб бу'ла укр'ашина їа'лінка ц'а; їпогриб був ни му'рований; тод'ї во'ни їак с'в'їж'ї про'солин'ї; кар'топл'а в їамах го'дами ли'жала спре'сована; їначе їт'їки шо укл'ад'ане; та'ке все бу'ло в'кусне ї смаш'не приго'товлине; їак ви'нос'ат' ка'т'олки їц'їл'ї на'паринойі по'л'ови обикно'вено'ї та зрідка предикативні форми на -но, -то: на'писано в га'зет'ї /; а в їїх за їп'їч'у та'ка ко'робка і дос'ками за'кр'ито (ГПК, с. 147–157).

Решта дієслів із -ся мають нульовий стан, оскільки чи то без -ся не вживані (12): їак во'ни зну'ш'чайуц':а з їтого чо'лове'їка; м'її їбат'ко з'разу п'їшов у ко'лгосп / з'разу / ни спири'чавс'а; а їа ж бо'їус'а їїх / їа тупер стра'шно бо'їус'а ц'їх бур'я'нів / ку'ди ни поди'вис'; ку'пив в'ін со'б'ї ма'шинку / їак у їКиїв'ї ро'бив / приста'равс'а; а о'собин:о ми'н'ї на'равиц':а пр'осо; а тод'ї ж у'же по'я'вилис'а ц'ї ж / у'же по'я'вилос'а кра'мне; а тод'ї вже ж ко'лгосп їяко'с' їз'милува'с'а; аж їпоки вже поча'ло т'рошки на'че по'я'вл'ац':а та'ке / їак їцеме'нт; ни їможна бу'ло ди'виц':а чи цей пост'фікс надає їм нового значення (18 дієслів): в'ін вс'їгда їовре'м'я рош'читува'с'а; і став зан'їмац':а о'це ж цим пр'омислом; о'казуе'ц':а / що це їГир'їн; а тод'ї начи'найут' о'дин до од'но'го приди'рац':а; ота'ке їц'їлий ївеч'їр / що ну л'у'буйис'а їт'їки та'коюу гу'л'н'ойу; так їїж ни

можна наїїстис'а; нїчого ни получиц'а; сипал'ис'а дїтки (тут помирали); а тодї вже с'ход'ац'а на веч'ір у гас'тї куми, бо пода'виц'а можна вс'їм та ін.

Помічено деяку зумовленість появи в текстах трикомпонентних пасивних конструкцій рівнем освіти та професією діалектоносіїв. Так, у говірці с. Гельмязів Золотоніського р-ну Черкаської обл. інформацію записано від шістьох мовців, а дві трикомпонентні пасивні конструкції виявлено лише в мовленні двох інформантів, що мають освіту 10 класів: одна з них працювала продавцем, а інша – бухгалтером): *ол'туз* моїа *мати* / *ни такий* жи *йак* *ти* пер жи / *а був такий* / *шо лугол'ом зр'івс'а; то все болото зали'вайиц'а во'дойу* (ГЧ, с. 123, 136). У двоконпонентних конструкціях, де перехідне дієслово вжите із -ся і при ньому відсутній орудний об'єкта, значення пасивності знівельоване: *ну шо йе / шо на го'родї рос'те / те солб'ї припа'хайиц'а / так уже й пириби'вайиц'а; та з'п'івчал'са дес' варил'ос'а / ол'то таке; а шо тодї то'пил'ос'а х'їба так дро'вами / сол'омойу то'пил'а там* *мати* *трошки*; *тодї в мага'зінах прода'валис'а куку'руз'анї х'лоп'а /; а там жи ж тодї ол'івцем ол'їнка стано'вил'ас'а; в нас у кол'госп'ї в'ідк'рилас' б'їбл'їотека /; сп'їни п'їду / бо в мени кар'топл'а* *вариц'а; одинадц'ат' ч'асов* *п'їкнуло / вс'о / танц'ї за'крилис'а* (ГЧ, с. 122–144). Водночас у всіх інформантів із цієї говірки більше активних конструкцій, побудованих природно, де суб'єкт дії – підмет, об'єкт дії – додаток, а присудок описує дію, спрямовану на додаток: *тодї ж т'їки пост'ройили* *хату ми; мати даїе завда'н'а; кожін ден' мати прото'пила п'їч; щоб робити уз'вар ва'рит' // су'шили* *й'аблука / вишн'ї ну абри'коси; щоб нар'вала там ну двоїе чи троїе в'їдир* *вишин'* та ін. (ГЧ, с. 136).

Висновки та перспективи дослідження. Ретельний аналіз функціонування дієслівних форм із постфіксом -ся у зв'язному діалектному мовленні дав змогу укладати їхнє функціонування в усьому середньонадніпрянському ареалі, з'ясувати значення, якого надає ця морфема дієсловам-присудкам, визначити характерні ознаки граматичної системи досліджуваного діалекту: перевагу дієслів активного та зворотно-середнього стану, набуття дієсловами із -ся у двоконпонентних пасивних конструкціях активного значення та нетиповість пасивних тричленних конструкцій народній мові. Помічено деяку зумовленість появи в текстах трикомпонентних пасивних конструкцій рівнем освіти та професією діалектоносіїв.

Умовні позначення джерел

ГПК – Говірки Південної Київщини : *Збірник діалектних текстів* / Упорядники Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2008. 370 с

ГЗП – Говірки Західної Полтавщини : *Збірник діалектних текстів* / Упорядник Г. І. Мартинова. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2012. 325 с.

ГЧ – Говірки Черкащини: *Збірник діалектних текстів* / Упорядники Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2013. 870 с.

Умовні позначення говірок

Хц – Хоцьки Переяслав-Хмельницького р-ну, Ш – Шандра Миронівського р-ну Київської обл.; Гл – Гельмязів, Пщ – Піщане Золотоніського р-ну, Ст – Старосілля Городищенського р-ну Черкаської обл.; СП Слобода-Петрівка Гребінківського р-ну Полтавської обл.

Список використаних джерел

1. Харченко, С. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. [Текст] / С. Харченко. – К. : Міленіум, 2017. – 417 с.

2. Курило, О. Уваги до сучасної української літературної мови. – Вид. 5-е. – Торонто : Вид-во «Нові дні», 1960. – 199 с.

3. Мартинова, Г. І. Інфінітив у середньонадніпрянських говорах [Текст] / Г. І. Мартинова // Мовознавчий вісник. – Вип. 14–15. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ, 2012. – С. 96–104.

4. Делюсто, М. С. Граматика говірки у світлі тексту [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / М. С. Делюсто. – Інститут української мови НАНУ. – К., 2010. – 20 с.

5. Вихованець, І. Р. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2017. – 752 с.

6. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 3-тє вид., допов. – К.: Вища шк., 2002. – 439 с.

7. Плющ М. Я. Граматика української мови: У 2-х ч. Ч. 1 Морфеміка. Словотвір. Морфологія : Підручник / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. – 286 с.

References

1. Kharchenko, S. (2017) Syntactic norms in the 20th – early 21st century Ukrainian literary language: monography. Kyiv: Millenium, 417 p.

2. Kurylo, O. (1960) Addresses to Modern Ukrainian literary language. Ed.5. Toronto: "Novy Dny" Publishers, 199 p.

3. Martynova H. I. The infinitive in the MidUpperDnieper patois. *Linguistics Selection*. Vol. 14–15. Cherkasy, 2012, P. 96–194.

4. Delyusto, M. S. (2010) Grammatical aspect of the dialect in the text perspective: Doctorate manuscript in 10.02.01 "Ukrainian language". Kyiv, 20 p.

5. Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. G., Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. (2017) Grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Kyiv: Dmytro Bury Publishers, 752 p.

6. Hryshenko A. P., Matsko L. I. (1997) Modern Ukrainian literary language. 2nd ed. Kyiv: Vyscha Shkola, 493 p.

7. Plyusch, M. Ya. (2005) Grammar of the Ukrainian Language. In 2 vol. Vol. 1. Morphemics. Wordbuilding. Morphology. Kyiv: Vyscha Shkola, 286 p.

ГЛАГОЛЬНЫЕ ФОРМЫ С ПОСТФИКСОМ -СЯ В СРЕДНЕПОДНЕПРОВСКИХ ГОВОРАХ

А. И. Мартынова

Аннотация. Важной задачей украинского языкознания последних десятилетий стало возрождение национальной специфики украинского литературного языка, в частности относительно ограниченного использования глаголов с -ся в пассивных конструкциях. Учитывая это, актуальность статьи обусловлена отсутствием специальных работ, посвященных подробному анализу функционирования глагольных форм с постфиксами -ся в среднеподнепровском диалекте, который стал основой формирования нового украинского литературного языка. Материалом статьи стали связные тексты, записанные в различных зонах исследуемого диалекта. Такой подход обеспечил полную характеристику глагольных форм с постфиксами -ся в связной диалектной речи, выявление тончайших оттенков значений.

В статье рассмотрены функционирование глагольных форм с постфиксом -ся во всем среднеподнепровском ареале, выяснено значение, которого придает эта морфема глаголам-сказуемым, указано на характерные признаки грамматической системы изучаемого диалекта: преимущество глаголов активного и возвратно-среднего состояния, приобретение глаголами с -ся в двухкомпонентных пассивных конструкциях активного значения и нетипичность народному языку пассивных трехчленных конструкций. Замечено некоторую предопределенность появления в

текстах трехкомпонентных пассивных конструкций уровнем образования и профессии носителей диалекта.

Ключевые слова: глагол, постфикс -ся, активная конструкция, пассивная конструкция, пассивное причастие, предикативные формы на -но, -то, среднеподнепровский диалект

VERB FORMS WITH -СЯ POSTFIX IN THE MIDUPPERDNIEPER PATOIS

H. I. Martynova

Abstract. Ukrainian linguistics has recently got interested in revival of the national features in the Ukrainian literary language, as well as in the limited usage of verbs with -ся in passive constructions. Therefore, the article claims for priority in analyzing functioning of the verbs with -ся postfix in the MidUpperDnieper patois that had once become the foundation for the new Ukrainian literary language. The article is based on the factual texts taped in various groups of the dialects under consideration. Such approach has enabled the detailed analysis in the verb forms with -ся postfix in actual dialectal speech and as well distinguishing the subtlest semantic meanings. The article regards functioning of the verbs with -ся postfix in the MidUpperDnieper area and grammatical meaning of the morpheme in the verbal predicates. The paper also singles out the typical features of the grammatical system of the dialect mentioned: dominating verbs in active and reflexive neutrum voice, verbs with -ся in two-component passive constructions tending for the active voice meaning and non-typical passive three-component constructions in the native language. The writing observes in texts three-component passive constructions connected with the dialect speakers' education and occupation.

Keywords: verb, -ся postfix, active voice construction, passive voice construction, passive participle, predicative -но and -о forms, MidUpperDnieper patois

УДК 378.01.3

РОЛЬ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

С. М. АМЕЛІНА, доктор педагогічних наук, професор,

E-mail: svetlanaamelina@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6008-3122

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vashyn2010@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9081-2667⁶

Анотація. Статтю присвячено питанням вивчення латинської мови у підготовці фахівців-філологів. Актуальність статті зумовлена трансформацією змісту підготовки філологів у контексті глобалізаційних процесів та динамічного розвитку науки і техніки. Наслідком цього стало зростання суспільної потреби у компетентних перекладачах, здатних здійснювати переклад у різних галузях економіки з урахуванням галузевої термінології. Латинська мова відіграє особливу роль у процесі вивчення іноземних мов, оскільки більшість європейських мов мають спільне походження з латинською. Знання перекладачами латинської мови сприятиме їхній успішній професійній діяльності. Розглянутий у статті курс латинської мови був використаний у практиці підготовки майбутніх філологів-перекладу і сприяв підвищенню рівня розуміння студентами європейських мов.

Ключові слова: освітній процес, латинська мова, філолог, термінологія, латинські запозичення